

DOSSIER

Bases per a una nova transició

Josep Fontana (Universitat Pompeu Fabra)

Resum / Resumen / Abstract

Aquest article és el text de la conferència de cloenda dels XXXIII Premis Octubre, pronunciada per Josep Fontana el dia 30 d'octubre de 2004 a la seu central de la Universitat de València, que fou parcialment reproduïda en el núm. 1064 la revista El Temps (2-8 novembre de 2004, pp. 32-35), amb el títol de Bases per a una nova transició. / *El artículo es el texto de la conferencia de clausura de los XXXIII Premis Octubre, pronunciada por Josep Fontana el día 30 de octubre de 2004 en la sede central de la Universitat de València, que fue parcialmente reproducida en el número 1064 de la revista El Temps (2-8 noviembre de 2004, pp. 32-35), con el título de Bases per a una nova transició.* / *The article is the final conference of XXXIII Premis Octubre, by Josep Fontana, of 30 de october 2004 in the Universitat de València, partially reproduced on n. 1064's of El Temps (2-8 november 2004, pp. 32-35), titled Bases per a una nova transició.*

7

Paraules clau / Palabras clave / Key Words

autonomías, elecciones, estat-nació, franquisme, transició. / *autonomías, elecciones, estado-nación, franquismo, transición.* / *Autonomy, electoral, estate-nation, franquismo, transition.*

1. Deixeu-me que comenci aclarint un punt. Fa uns mesos Eliseu Climent em va convèncer perquè fes una xerrada crítica sobre la transició. Em va semblar que podia dir alguna cosa i ho vaig acceptar. El que no m'esperava era que m'anés a exigir que fes propostes de futur per a una eventual nova transició. No m'escau ni de donar consells polítics –no tinc cap mena d'autoritat per fer-ho- ni de fer previsions. Si algú ha d'ésser escèptic en matèria de prospeccions de futur és justament un historiador, que sap com és de complexa l'articulació de les causes que acaben produint un esdeveniment i fins a quin punt la profecia és un exercici condemnat al fracàs. Us invito, si no, a reflexionar sobre el que passava fa un any, a finals d'octubre del 2003, i a dir-me qui podia aleshores imaginar el tomb polític que va fer aquest país pel mes de març d'enguany. Els derrotats en aquestes eleccions encara no s'han refet del cop –encara s'estan demanant, com

el Manolo Escobar, qui els ha furtat el carro-, mentre molts que s'havien apuntat a les iniciatives del PP, convençuts que seguiria en el poder al menys durant cinquanta anys més, s'apressen ara a cercar nou aixopluc, redescobrint-se socialistes de tota la vida.

2. Hi ha una cosa que voldria dir d'entrada, perquè resti clara la meva posició: que el primer que ens cal és enterrar d'una vegada allò que habitualment s'anomena la "transició", perquè va ésser un engany, potser convenient però no estic gens segur que necessari, que en tot cas resulta avui, amb les seves misèries i les seves mentides, un llast del qual ens hem de desfer.

3. El que vull combatre, per començar, es la novel·la de la transició. El conte que ens han volgut vendre, que diu que hi va haver una mena de projecte il·lustrat inspirat per un seguit de polítics clarividents que havien planificat prèviament les etapes de la conquesta de les llibertats per a tots els espanyols, sense que aquests s'haguessin de molestar a fer res pel seu compte.

4. Hi ha, per exemple, un llibre especialment nefast, les memòries de Manuel Ortínez, representant de la banca suïssa i especialista en trànsit de capitals, que sosté que a Catalunya des del 1939 "no es va fer res de substancial contra el règim" i que la democràcia va arribar únicament per mèrits del que van realitzar ell i altres com ell negociant per dalt, per exemple, per portar Tarradellas. No vull opinar ara sobre l'actuació de Tarradellas, però sí sobre els motius que perseguia Ortínez, que em sembla que resten prou clars quan es veu com defensa la tornada del vell polític republicà en una carta a Suárez, on la presenta com un solució per tal de reduir el problema de Catalunya al de l'autonomia i "salir del impasse en el que nos encontramos con Pujol y los comunistas defendiendo las 'nacionalidades', término en opinión de muchos catalanes absurdo y que complica innecesariamente la política nacional". Cosa que, com veieu, ens invita a reflexionar sobre les intencions reals d'aquests "muchos catalanes" que, com Fraga avui, tenien por de "las nacionalidades". A banda que jo em demano quants són "muchos" per un agent de la banca suïssa, un negoci de clientela més aviat minoritària ¹.

5. Deixant ara de banda aquest aspecte concret, que només fa referència a Catalunya –perquè cal recordar, a més, que Ortínez es va apressar a aclarir-li a Suárez que Tarradellas "no es federalista y que quedará siempre al margen de los planteamientos valencianistas y mallorquines"²- i tornant a la dimensió global de la transició, a escala espanyola, resulta que d'acord amb aquesta visió de les coses la recuperació de la democràcia parlamentària s'explica com un relat de negociacions, pactes, conxorxes i enfrontaments entre un reduït número de protagonistes polítics, tal com ho va definir Fernando Abril Martorell en dir: "nuestra transición la protagonizaron *individuos y no partidos*"³.

6. Un dels aspectes més ridículs d'aquesta ficció és el de les pretensions de cada u d'ésser l'autor de l'operació. Pilar i Alfonso Fernández-Miranda, per exemple, ho atribueixen al seu pare, mentre Osorio els desmenteix, explicant les aberracions que contenia el projecte de Torcuato –un senat corporatiu o poca cosa menys- i atribuïnt-se ell la major part del mèrit. I així tants d'altres, incloent l'actual cap de l'estat. Quan el que ens resulta clar, així que examinem

-
1. Manuel Ortínez, *Una vida entre burguesos*, Barcelona, Edicions 62, 1993, pp. 163 i 203; la carta a Suárez a Alfonso Osorio, *Trayectoria política de un ministro de la corona*, Barcelona, Planeta, 1980, p. 324.
 2. Osorio, *Trayectoria*, p. 322.
 3. Antonio Lamelas, *La transición en Abril*, Barcelona, Ariel, 2004, p. 76.

les coses de prop, és que ningú no havia previst, ni volgut, un canvi que anés tant enllà com el que va acabar produint-se en els anys següents per la força de les circumstàncies, la qual cosa explica que el 1981 es possessin tots plegats d'acord per reconduir-lo ⁴.

7. El que sostinc, en contrapartida, és que no era possible que després de la mort de Franco les coses seguissin sense cap mena de canvi, conforme podia fer pensar l'"atado y bien atado" que proclamava el dictador, que en realitat tampoc no era tan ingenu, sinó que allò en què confiava, com li deia a Fernández de la Mora en els darrers mesos de la seva vida, era que "aunque muchos fallen, el ejército de la victoria no permitirá que se la arrebaten". I ara sabem que el 23 de febrer del 1981 va anar de poc que no acabés passant així: que els militars tornessin a prendre el poder, amb la col·laboració i la complaença del govern dels Estats Units, al qual l'ambaixada a Madrid havia sol·licitat, deu minuts abans de produir-se l'assalt de Tejero al congrés, la tramesa d'un avió AWACS per controlar les comunicacions ⁵.

8. En produir-se la mort de Franco, i en els mesos immediatament posteriors, el país es trobava en un estat d'agitació que anunciava un possible enfonsament violent del sistema, amenaçat per un malestar social que podia dur a una explosió col·lectiva com la que feia poc que s'havia produït a Portugal i havia acabat allí amb una dictadura més vella i més estable que l'espanyola. Cal dir, per altra banda, que els dirigents del règim eren ben conscients, com ho demostren els informes interns que s'han publicat darrerament ⁶, de l'amenaça potencial a què havien d'enfrontar-se i de la seva incapacitat per a fer-hi front amb els instruments de cohesió social que tenien al seu abast.

9. De manera que, davant d'aquesta perspectiva, van ser els mateixos hereus del franquisme els que van optar per emprendre els canvis mínims que els havien d'assegurar no solament la impunitat personal, sinó fins i tot la supervivència política, pactant-los amb una esquerra que, després d'haver demostrat durant prop de quaranta anys que era incapaç d'amenaçar seriosament el dictador, descobria ara que era igualment impotent davant dels seus hereus, com ho provaria el fracàs de la vaga del 12 de novembre de 1976, que el Partit Comunista pretenia que fos "la mayor movilización de masas conocida en cuarenta años"⁷. Les forces de l'esquerra van renunciar aleshores a una ruptura que eren incapaces de forçar i van acabar acceptant totes les condicions que se'ls van imposar en un tracte que ens hauria de dur a definir tot el procés no com una transició sinó com una transacció.

10. I és que l'oposició formal, la dels partits antifranquistes, no solament no semblava en aquells moments tenir força suficient per imposar-se, sinó ni tan sols idea del que calia fer per aconseguir-ho. N'hi ha prou amb seguir la història de les seves fantasmagòriques associacions, des de la "Junta democrática" que dirigia Carrillo, amb personatges tan poc democràtics com Calvo Serer, el notari García Trevijano o el Carlos Hugo, conegut popularment, a causa del seu matrimoni amb una princesa holandesa, com el "Jugo de la orange"⁸, a la "Plataforma de

4. Pilar y Alfonso Fernández-Miranda a *Lo que el Rey me ha pedido*, Barcelona, Plaza Janés, 1995; Alfonso Osorio, *De orilla a orilla*, Barcelona, Plaza Janés, 2000, pp. 179 i ss.

5. Gonzalo Fernández de la Mora, *Río arriba. Memorias*, Barcelona, Planeta, 1995, p. 227. Sobre el coneixement previ que la CIA tenia del moviment militar i l'actitud de l'ambaixada Javier Calderón Fernández y Florentino Ruiz Platero, *Algo más que el 23-F*, Madrid, La esfera de los libros, 2004, pp. 203-211.

6. Per exemple, els que transcriu i analitza Pere Ysàs a *Disidencia y subversión. La lucha del régimen franquista por su supervivencia, 1960-1975*, Barcelona, Crítica, 2004.

7. Salvador Sánchez-Terán, *De Franco a la Generalitat*, Barcelona, Planeta, 1988, pp. 184-190; la frase procedeix d'una directiva de Simón Sánchez Montero, citada a la p. 189.

Convergencia Democrática” dirigida per Felipe González, que s’havia negat a sumar-se a la Junta, denunciant-la com una aliança interclassista amb una posició de dretes i burgesa, i que va crear, per això, una altra aliança, aquesta suposadament revolucionària, en què figuraven Ruiz Jiménez i el Partit Nacionalista Basc –que devien pensar que no eren ni de dretes ni burgesos-, i que ofería al públic un estat d’estructura federal, amb reconeixement del dret d’autodeterminació dels seus integrants.

11. Com que cap de les dues barraquetes no tirava endavant, les dues es van unir en març del 1976 en una Platajunta que hauria d’haver estat una organització de masses formidable, però que va viure el temps just perquè Suárez els fes la seva proposta de transacció, i aconseguís que oblidessin de cop, no solament una vocació revolucionària que mai no havia anat més enllà de la retòrica, sinó també totes les promeses que havien fet al país en els seus programes.

12. Però si aquesta esquerra era tan dèbil, per què els hereus del franquisme van acceptar de pactar el canvi polític amb ella? Perquè el que realment temien era l’amenaça del malestar social i els va semblar que l’esquerra podia vendre millor les ofertes de la transició i que, tal com efectivament va passar, els ajudaria a pacificar la societat⁹.

13. La consciència de la necessitat del canvi era present fins en els cercles més reaccionaris del règim. Quan es va produir la darrera manifestació multitudinària de la Plaza de Oriente, el primer d’octubre de 1975, en moments en què faltaven menys de dos mesos per la mort de Franco, mentre el Caudillo seguia amb la seva vella cançó i assegurava, des del balcó del palau, que els atacs internacionals que el règim havia patit a conseqüència de les darreres execucions eren el resultat d’una conspiración masónica izquierdista en la clase política en contubernio con la subversión comunista terrorista en lo social”, un diplomàtic, Luis Guillermo Perinat, al qual enviaria Arias poc després com ambaixador a Londres, ens explica com va veure les coses aquell dia, des del palau mateix, a la vora de Franco i dels “príncipes de España”: “Me asomé a uno de los balcones del palacio. La Plaza de Oriente, en efecto, estaba llena; de ello se había ocupado la Organización sindical trayendo autobuses de toda España con gente que venía encantada a pasar un par de días de vacaciones pagadas a Madrid. En el balcón, a mi lado, estaba Mayalde, ex-etcalcalde de Madrid, ex-embajador en Berlín y ex-director general de Seguridad. También se quedó mirando la masa y pensativo me comenta: "Esto no significa nada; lo que hay que hacer ahora es convocar unas elecciones y ganarlas". Mayalde tenía razón porque el régimen ya estaba muerto”¹⁰.

14. Cal recordar qui era Mayalde: José Finat y Escrivá de Romaní, conde de Mayalde, amic de José Antonio i secretari polític de Serrano Suñer, va ser director general de seguretat en 1940 (és l’home que va rebre Himmler quan va venir de visita a Espanya), va passar més tard com ambaixador a Berlín, en ple apogeu hitlerià, i després seria alcalde de Madrid, per designació personal de Franco, de 1952 a 1965, a més de procurador en cortes i consejero nacional del Movimiento.

8. Fernando Jáuregui y Pedro Vega, *Crónica del antifranquismo*, Barcelona, Argos-Vergara, 1985, III, pp. 252-265.

9. Vegi’s, per exemple, el llibre de Xavier Doménech, *Quan el carrer va deixar d’ésser seu. Moviment obrer, sovietat civil i canvi polític. Sabadell, 1966-1976*, Barcelona, Abadia de Montserrat, 2002.

10. Luis Guillermo Perinat, *Recuerdos de una vida itinerante*, Madrid, Compañía Literaria, 1996, p. 161.

15. Que calia fer un canvi des de dins per evitar que els fos imposat des de fora ho pensava fins i tot Arias Navarro, que sembla que havia dit “hacemos el cambio o nos lo hacen”¹¹. Però era difícil esperar que aquesta operació la portés a terme un home que, com deia Areilza, “sigue creyendo que Franco está vivo y dirige el país desde la tumba”. Pel febrer del 1976 es va crear una comissió mixta govern-consell nacional que havia d’estudiar les propostes de reforma constitucional, davant de la qual Arias començaria dient coses com “Yo lo que deseo es continuar el franquismo” i que difícilment podia fer canviar les coses quan les possibles reformes havien de negociar-se amb personatges com Girón¹².

16. Per tirar endavant el procés va ser necessari desfer-se d’Arias i seguir la línia que acabaria permetent de fer el que deia Mayalde. I així les primeres eleccions de la democràcia les va organitzar, i guanyar, el darrer ministro secretario general del Movimiento, Adolfo Suárez, un home que no tenia res a veure amb els sectors reformistes del movimiento, com ho confirma Emilio Romero, que qualifica la seva evolució cap a posicions democràtiques com un “cambio funambulesco y asombroso”¹³.

17. Abans de sobrevalorar el que van fer Suárez i el seu patrocinador reial convé entendre, però, que ni l’un ni l’altre no tenien d’entrada intencions de dur la cosa gaire lluny i que va ser la marxa dels esdeveniments la que els va forçar a fer-ho. En els fragments del diari de Carmen Díez de Rivera que ens han arribat, hi ha aquesta anotació del 2 de juliol de 1976, el dia següent a la dimissió d’Arias Navarro: “Juan Carlos está eufórico (...). Insisto en que hay que hacer la reforma en serio. Es tremendamente conservador”. Al qual afegeix: “Suárez está nervioso. En su euforia sólo piensa en algunos retoques. Así no vamos a ningún sitio”¹⁴. I ja sabeu que el testimoni d’aquesta dona singular té un valor especial com a conseqüència de la íntima relació que sostenia amb cada un dels dos personatges als quals es refereix.

18. El nou govern presidit per Suárez va ser rebut amb l’oferiment públic de Carrillo, fet des de Roma, d’acceptar una negociació sense més exigències que la dels mínims de llibertats que els permetessin de participar en la vida política, oblidant no solament les exigències que havia plantejat la Junta, sinó els objectius fixats en els programes del partit, uns objectius pels quals molts militants havien sofert la presó i la mort durant les dècades de la lluita clandestina. Si a les propostes de Carrillo hi afegim les converses de Suárez amb Felipe González, en que aquest es mostrava disposat a pactar sense gaire exigències –acceptant, per exemple, que es mantingués il·legal el partit comunista–, resultava evident que la compra de l’esquerra havia de resultar barata. Com li deia Gil Robles a Areilza: “En el fondo la oposición, incluido el partido comunista, quiere negociar y pactar”¹⁵.

19. Quan entenem la realitat del pacte –d’aquesta transacció que, com deia Abril Martorell, va negociar-se entre un reduït nucli de dirigents que es representaven sobre tot a ells mateixos– és quan podem comprendre que el gest aparentment audaç de Suárez legalitzant el Partit comunista en la setmana santa de 1977 no era altra cosa que el punt final i lògic d’aquesta

11. Osorio, *Trayectoria*, p. 28.

12. Sobre aquesta etapa, Javier Tusell i Genoveva G. Queipo de Lalno, *Tiempo de incertidumbre*, Barcelona, Crítica, 2003; sobre la comissió mixta, en concret, José María de Areilza, *Crónica de libertad*, Barcelona, Planeta, 1985, pp. 184-185.

13. Emilio Romero, *Papeles reservados*, Barcelona, Palaza & Janés, 1985, I, pp. 216-222.

14. Ana Romero, *Historia de Carmen, Memorias de Carmen Díez de Rivera*, Barcelona, Planeta, 2002, p. 97.

15. Osorio, *Trayectoria política*, pp. 162-166; Areilza, *Crónica de libertad*, p. 189.

operació de compra de l'esquerra que es pretenia que li garantís la neutralització de les forces que estaven lluitant per canvis més profunds, com era el cas, en aquells moments, dels treballadors representats per Comissions obreres.

20. Però ens cal saber, a més, que Suárez va utilitzar aquesta legalització per acabar de pressionar els socialistes, com ens ho explica Osorio, que ens aclareix que aquest va imposar prèviament a Carrillo “que reconozca públicamente la monarquía, la bandera roja y gualda y la unidad de España, las dos primeras cosas aún no aceptadas explícitamente por el partido socialista, colocándole a éste en una situación difícil”¹⁶.

21. Des del moment en què es va autoritzar els partits fins aleshores clandestins a participar en el joc, els que s'havien presentat com a líders de la ruptura no solament van ajornar els objectius pels quals deien estar lluitant, sinó que hi van renunciar per sempre més. El que havien fet no havia estat un pacte per enfrontar una situació provisional de transició, sinó una conversió amb renúncia explícita i definitiva d'una gran part dels principis que fins aleshores havien proclamat. No sé què poden sentir els vells militants socialistes que van participar en el congrés de Suresnes en veure la marxa que va seguir després el seu partit, però sí que puc dir que algú com jo, que havia estat vint anys al PSUC, en moments en què militar significava jugar-se la cara, i que ho havia fet perquè creia de veritat que estava combatent pels objectius fixats als seus programes –pel reconeixement del dret d'autodeterminació, per posar un sol exemple- podria haver arribat a entendre que el meu partit renunciés de moment a assolir-los, però no que els abandonés del tot i per sempre més, com va passar.

22. Vaig aguantar, perquè els temps eren encara incerts i no era segur que no hi pogués haver un procés d'involució que exigís donar la cara per salvar els mínims guanys democràtics aconseguits, mentre veia com aquella confluència de les forces del moviment obrer, de grups ciutadans, de catòlics progressistes, de sectors nacionalistes i de partits d'esquerra que havia protagonitzat a Catalunya una mobilització col·lectiva extraordinària, que culminaria l'onze de setembre de 1977 en la manifestació més gran que mai s'hagués vist a Barcelona, era no solament marginada, sinó desmuntada des de dalt, seguint les instruccions d'un Carrillo, que per una banda els ho devia als que l'havien legalitzat, però que volia, a més, que la política es seguís fent en negociacions per dalt entre els dirigents polítics, tal com s'havia fet la transició, evitant tant com fos possible la participació de la gent del carrer.

23. La meua paciència –i amb això acabo el que en aquestes paraules hi ha de testimoni personal- va arribar a la seva fi aquell mateix any 1977, el dia en què em va tocar de sentir Carrillo parlant a Barcelona, al Palau d'Esports, per explicar a la militància que els Pactes de la Moncloa comportaven un seguit inacabable de guanys per a la classe obrera i que, de fet, eren una passa endavant cap a la societat socialista, o poca cosa menys. En sortir d'aquella reunió vaig decidir que mai més no tornaria a afiliar-me a un grup que pretengués tenir el dret de pensar per mi i de manipular les meves conviccions segons convingués a les necessitats estratègiques dels seus dirigents (és a dir, vaig decidir que mai més no m'afiliaria a cap grup).

24. Els successos de començaments de 1981 ens il·luminen la naturalesa real del pacte de la transició. No vull entrar a discutir els confusos esdeveniments del dia 23 de febrer, que tenen una bibliografia tan extensa com esbiaixada, que sembla encaminada sobre tot a entretenir-nos amb els detalls per evitar que ens fixem gaire en el context. La darrera aportació sobre aquest

16. Osorio, *Trayectoria política*, p. 282.

tema, el recent llibre del tinent general Calderón Fernández i del coronel Ruiz Platero, es dedica a explicar-nos minuciosament tot el que envolta l'assalt al congrés de Tejero, però deixa al marge, com si no hi tingués res a veure, el que fa referència a l'anomenada "solució Armada".

25. Dins de la confusió general que hi ha en el relat d'aquests esdeveniments el que podem qualificar d'indiscutible és el fet que a començaments de 1981 la situació del país semblava haver-li escapat de les mans a Suárez, del qual volia desfer-se el rei ¹⁷, preocupat per les notícies que li transmetia Armada de què s'estava preparant un cop militar per al mes de maig següent. Deixeu-me dir, com un incís, que la forma en què el cap de l'estat es va desfer de Suárez, sense cap mena de consideració cap a l'home que li havia fet la feina bruta i que, sobre tot, havia acceptat d'assumir totes les culpes davant dels militars, es pròpia del personatge que, en tractar-se de reemplaçar Arias al front del govern, va respondre a Gonzalo Fernández de la Mora, que li suggeria el nom de López Rodó, el polític que més havia fet per convertir-lo en rei: "Ese no sirve porque tiene plomo franquista en el ala"¹⁸. Que no deixa de ser un argument sorprenent, venint del príncep que havia aconseguit de convèncer Carrero Blanco que era "católico, patriota y con una lealtad hacia el Caudillo fuera de toda duda"¹⁹.

26. Deixant de banda aquestes misèries, el que m'interessa més de remarcar és que allò que causava inquietud als militars a començaments de 1981 no era ja el tema dels comunistes, perquè en aquells moments ja estava clara la seva innocuïtat, sinó el de les autonomies. Una qüestió agreujada, si voleu, pels atemptats d'ETA, però que no es limitava pas al problema basc, sinó que s'estenia al conjunt del sistema autonòmic. Espantat per les notícies de conspiracions, el que el rei va voler fer per tal d'accontentar els militars i desactivar les seves amenaces d'actuació violenta, era un cop pacífic que reforçés la corona i que, com dirà un periodista proper al franquisme, tindria com un dels seus objectius fonamentals "corregir los excesos de un inventado proceso autonómico y frenar su alocado y suicida desarrollo, modificar parte de la constitución, sobre todo el título VIII (...) e impulsar el sentido de nación, el concepto de España"²⁰.

27. Milans mateix, un cop a la presó, va explicar que no es tractava ja de la indignació que havien sentit el "Sábado Santo rojo" per la legalització dels comunistes, sinó que ara, pel febrer del 1981, les coses eren molt més greus: "Era la propia transición la que hacía aguas por todas partes". Podeu posar en dubte, si voleu, les seves afirmacions que el rei mateix hagués organitzat el "golpe de timón constitucional", com l'anomena Milans, i li hagués dit que Armada "tenía todo muy bien preparado para solventar los graves problemas que tenía España en aquellos momentos" amb un govern de salvació nacional ²¹.

17. En un debat sobre el 23-F realitzat a l'FNAC de Barcelona en febrer del 2001 el periodista José Oneto i Jesús Palacios van sostenir que el rei havia criticat Suárez davant dels alts comandaments militars – "Estoy harto de Adolfo"- mesos abans del 23 F, cosa que aquests poden haver interpretat com "la necessitat d'un canvi de rumb".

18. Fernández de la Mora, *Río arriba*, p. 255.

19. Afegint "pero si fuese de otro modo, tampoco habría graves motivos de preocupación porque con las leyes que tenemos...". Tom Burns, *Conversaciones sobre la derecha*, Barcelona, Plaza & Janés, 1997, p. 110.

20. Jesús Palacios, *23-F: El golpe del CESID*, Barcelona, Planeta, 2001, p. 25.

21. Amadeo Martínez Inglés, *23-F. El golpe que nunca existió*, Madrid, Foca, 2001, pp. 176-178.

28. O el que el capellà que va assistir Armada a la presó assegurava que aquest li havia dit: que havia estat el rei qui “me propuso a mediados de 1980 ser presidente de un hipotético gobierno de concentración o unidad nacional a formar con representantes de los principales partidos políticos. Juan Carlos quería, llegado el momento, satisfacer las apetencias de los generales y frenar su descontento por la marcha de la transición”²².

29. Però el cas és que, si podem acceptar que el cop de Tejero va ser una improvisació irresponsable ²³, algú ens ha d'explicar què hi feia el general Armada al congrés, proposant-li al cap dels assaltants que deixés pas a un “cop de timó” que comportava un govern de concentració dels diversos partits, presidit pel mateix Armada, amb suspensió temporal al menys d'aquella part de la constitució que es referia al procés autonòmic. I reconeixereu que es fa molt difícil de creure que Armada hagués muntat tota aquesta operació sense comptar amb alguna forma d'aprovació de dalt de tot i sense tenir alguna mena de garantia que la seva proposta seria acceptada per una part al menys dels diputats als quals es disposava a exposar-la. Els autors d'aquest darrer llibre sobre el 23-F que us he citat ens diuen que “el gobierno de Calvo Sotelo no tuvo interés en que se hiciera una investigación a fondo, aunque fuera con prudencia, de lo sucedido en torno al 23-F” ²⁴. Jo afegiria que ningú no sembla haver tingut interès en aclarir les coses, ni ells tampoc.

30. I ací ens convé prendre en consideració la forma en que una part del projecte es va realitzar poc més tard, pel juliol d'aquell mateix any 1981, amb l'aprovació de la LOAPA, i remarcar que el partit socialista, que només quatre anys abans parlava d'autodeterminació, la va votar, fet que devia resultar la prova definitiva de la seva integració en el joc, que era la condició necessària per al seu accés posterior al poder. Desmentiria així la malfiança del rei, que en 1977 havia demanat a su “querido hermano” el sha d'Iran deu milions de dòlars per reforçar el partit de Suárez i ajudar-lo contra uns socialistes que es pensava, prou injustament, que eren republicans ²⁵.

31. Avui han passat a la vora de trenta anys des de la fi del franquisme i més de vint-i-cinc de la consolidació d'aquesta transacció que va permetre la continuïtat d'un postfranquisme, encara ben viu en l'actualitat, com ho demostra el fet que un home com Fraga, que té les mans brutes de la sang de víctimes de la dictadura i que hauria d'estar content del fet que se l'hagi amnariat, s'atreveix encara a amenaçar-nos amb una involució constitucional.

32. El preu de la transacció ha estat ja pagat, i amb escreix. Es hora doncs que comencem a plantejar-nos seriosament alguna mena de transició real, més transparent i participativa, que acabi d'una vegada amb les restes del franquisme que seguim sofrint. No vull dir que exigim als partits d'esquerra –i que consti que amb aquesta denominació vull dir simplement que estiguin a l'esquerra del PP, que no és demanar massa- que compleixin ara el que oferien en 1976, abans de pactar. Però sí que em penso que cal exigir-los que es revisi una constitució que es va elaborar al marge del país, al qual se li va plantejar una disjuntiva en què se li demanava simplement si

22. Ibid., p. 195.

23. Calderón i Ruiz Platero, *Algo más que el 23-F*, pp. 78-83.

24. Ibid., p. 103.

25. Carta que va publicar Asadollah Alam al llibre “The Sha and I. The confidential diary of Iran's royal court, 1969-1977, Londres, 1991, pp. 552-554, segons cita de Palacios, *23-F: el golpe del Cesid*, pp.127-129).

volia aquella constitució o la continuïtat de les “leyes fundamentales” del franquisme. Aquesta vegada cal que hi hagi molta més participació de tots en un joc en què ens hem de jugar el nostre futur i les nostres llibertats.

33. Cal que hi hagi participació per acabar amb un dels mals majors que ha causat aquesta transició. Una pràctica de negociacions per dalt, d'acords poc transparents entre dirigents, ha acabat allunyant els partits del contacte amb el conjunt de la societat, que no pren part en la vida política com ho feia en els temps anteriors a la guerra civil, quan centres republicans, ateneus populars i “casas del pueblo” eren els punts de contacte entre els ciutadans i els seus representants.

34. Això permet d'explicar que siguin avui en tantes ocasions moviments socials nascuts de baix els que hagin de fer sentir la veu dels ciutadans en relació amb problemes que no reben l'atenció adequada des dels partits o des dels sindicats. En la mesura en què els canals pels quals s'expressaven en el passat les aspiracions de canvi semblen avui amb escassa eficàcia, s'explica que hi hagi veus que reclamen un nou paper per la societat civil i pels moviments socials que aquesta crea, bé siguin encaminats a objectius determinats, com els que lluiten pels drets humans o pel medi ambient, bé es tracti de grups constituïts per dirigir moviments espontanis de protesta, com els que van omplir els nostres carrers per expressar el refús a la guerra d'Iraq.

35. Quan parlo de les restes del franquisme que ens cal eliminar penso, sobre tot, en aquesta mena de nacionalisme agressiu, nodrit de mites, prejudicis i intransigència, que va servir el 1936 per legitimar la destrucció de les nostres llibertats, que el PP ha utilitzat des del poder en aquests darrers anys i que pretén de seguir usant des de l'oposició, per alimentar les pors i els enfrontaments que formen l'essència mateixa del seu programa.

36. Per enfrontar-nos-hi cal que combatem la confusió entre nació i estat. La nació és el resultat d'un sentiment col·lectiu d'identitat de caràcter essencialment cultural que un grup d'homes i dones escull perquè s'hi sent representat, perquè ha triat una manera de viure i una gent amb qui compartir-la. L'estat és, en canvi, un cos polític nascut d'un contracte social, la funció del qual és la de garantir uns drets al conjunt dels ciutadans, a canvi d'uns deures respecte de la institució i d'una solidaritat en relació amb la resta dels que l'integren. No volem ésser súbdits d'un poder estatal absolut, que pensa tenir el dret d'intervenir en qüestions com la de decidir quina llengua hem de parlar o, si voleu que baixem fins als ridículs extrems de l'actualitat, fixar-nos el color de la samarreta amb què s'ha de jugar a hoquei patins (una activitat transcendental de la qual, sembla, depenen el futur del país i el benestar dels seus pobladors).

37. Ens cal combatre la falsa legitimitat de l'estat-nació, hereu històric de les monarquies absolutes, que no té cap paper en el món actual, en el qual la defensa ha passat a ésser una qüestió supranacional i les banderes i les trompetes han perdut la funció de signe d'identificació que podien haver tingut en el passat. Contra ell hem de reivindicar l'estat plurinacional, en què puguin conviure en pau elements ètnics i nacionals diversos. El segle XX ha vist massa exemples de neteja ètnica encaminada a assegurar una homogeneïtzació a la força. A un patriotisme basat en mites fundacionals, en un racisme identitari i en els prejudicis contra els altres, que és el que utilitza habitualment l'estat-nació, li hem de contraposar un nacionalisme entès com un fenomen de consciència col·lectiva, de naturalesa cultural, basat en la tolerància de l'altre.

38. Ens cal deixar ben clar, per altra banda, que el fonament i la legitimació de l'estat no resideixen ni en la raça, ni en la història, ni en cap mena de "unidad de destino", sinó en el contracte social que es suposa que renovem en cada votació general i plantejar-nos en el futur en aquests termes la relació amb el nostre estat, exigint-li les obligacions que té amb nosaltres, en especial la de proporcionar-nos serveis socials bàsics com els de l'ensenyament públic, la sanitat pública i un sistema de pensions adequat.

39. Quan el senyor Borrell parlava el mes de juliol passat de "l'estupidesa de la lluita identitària"²⁶, oblidava que aquesta lluita només acostuma a produir-se quan hi ha algú que estúpidament coarta una identitat per imposar-ne una altra, no pas per predicar l'internacionalisme. I que si els perdedors en aquest combat li semblen a ell estúpids, d'altres pensem que els vencedors tenen una responsabilitat criminal pel fet de voler justificar en termes de patriotisme actes d'opressió que el que pretenen habitualment és criminalitzar la reivindicació de drets que, en teoria al menys, són universalment reconeguts, fins i tot per l'estat que en la pràctica els nega als seus súbdits. Nosaltres, d'això, en tenim una experiència de segles.

40. Ens cal netejar el camp de les relacions entre el conjunt dels ciutadans de l'estat del tòpic i del prejudici. Podem discutir tant com es vulgui en termes de raonament polític, però els mals d'avui no els curarem fins que no ajudem entre tots a que bufi un vent de racionalitat que s'endugui les intransigències tribals, d'una i d'altra banda, perquè és veritat que n'hi ha per les dues bandes, per la de les cultures minoritàries i per la de la cultura estatal dominant, però les de la tribu més gran són encara més malèfiques que les de les petites, ja que els manca la consciència del seu caràcter tribal. Que els nacionalistes de l'estat-nació –posem el PP si voleu, però no són pas ells sols- anomenin en to despectiu "nacionalistes" els altres és una mostra d'aquesta incapacitat de mirar-se al mirall.

16

41. Si hem de participar com a ciutadans -no com a súbdits, que és un terme propi de les monarquies absolutes i de les dictadures- en un nou estat espanyol en formació, volem que sigui com aquell que propugnava a València en 1937 Pere Bosch Gimpera, quan sostenia que "España no será una zona de dominio para ninguno de sus pueblos o para ninguno de sus grupos de hombres, sino una resultante de una floración natural y de una unión cordial y libre"²⁷. Aquest projecte el van fer impossible els militars revoltats en 1936, i l'ha seguit fent inviable el postfranquisme que encara no hem aconseguit de treure'ns del damunt, amb els seus Aznars i Fragues amenaçant-nos amb fer marxa enrera, fins tornar a 1936 si cal.

42. Per refundar aquest estat lliure i solidari ens cal un nou contracte social que el defineixi. Un contracte per al segle XXI, que no neixi tarat, com el de 1978, per les imposicions d'un poder hereu de la sagnant victòria del 1939 i per les temors que aleshores creava la remor de sables a les casernes. I ens cal que aquesta vegada no sigui, com aquell, l'obra d'un grup de dirigents que negocien entre ells, sinó que estigui obert a la participació d'una societat que cada vegada està més cansada del paper passiu a què se la vol condemnar –limitat a poca cosa més que triar cada quatre anys entre les diverses llistes tancades que els dirigents dels partits ens proposen- i s'està acostumant a sortir al carrer per fer-se escoltar.

26. En el seu discurs al congrés del PSC, segons transcripció de *La Vanguardia*, 25 de juliol del 2004, p. 14.

27. Pere Bosch Gimpera, *España*, Valencia, Anales de la Universidad de Valencia, 1937, p. 46.

43. Ningú no ha de tenir por de les llibertats que aquest nou contracte social pot atorgar. El sol límit que és lícit d'imposar a la llibertat és el que fa referència a la necessitat de defensar que la dels uns no afecti ni coarti la dels altres. Si d'aquest programa mínim de liquidació del postfranquisme i establiment d'un nou marc de convivència en llibertat en voleu dir "segona transició", sigui en bona hora. Però que consti que haurà de ser d'una naturalesa enterament nova, ben allunyada de la trista transacció en què hem estat vivint.

